Anul I-iŭ, No. 5. Maiŭ 1915.

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ SUPT AUSPICIILE CASEĬ ȘCOALELOR

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAĬ MULTOR SPECIALIȘTĬ.

BUCUREȘTĬ
EDITURA CASEĬ ȘCOALELOR
1915

www.dacoromanica.ro

SUMARIUL:

I. *N. Iorga:* Note despre vechea Bucovină.

II. DOCUMENTE: Publicate de *N. I.:* Un act din arhivele Colomeiĭ. — Un act despre casa poşlineĭ. — O chitanţă a luĭ M. Kogălniceanu ca editor al Cronicelor. — Un Moldovean la Bucureştĭ în 1840.

III. DĂRĬ DE SEAMĂ: *Dr. E Schwarzfeld,* Din istoria Evreilor: împopularea, reîmpopularea şi întemeiarea tîrgurilor şi a tîrguşoarelor în Moldova. — *Eugeniu E. Vincler,* Institutul Academic (1866-1879), Institutele Unite (1879-1907) din Iaşĭ, Album. — *Adrian Boca,* Ruşiĭ în munţiĭ româneştĭ aĭ Bucovineĭ.

Manuscriptele se trimet d-luĭ N. Iorga, Vălenii-de-Munte (Prahova).

Administraţia: Vălenii-de-Munte, Tipografia „Neamul Românesc".

Un n-r 30 de banĭ; abonamentul anual 3.50; pentru străinătate 50 de banĭ n-rul; abonamentul 6 leĭ.

Pentru cărţile despre care se fac recensiĭ care le recomandă se poate reţinea gratuit, după dorinţă, anunciul pe copertă.

Pentru studenţĭ, preţul în jumătate, direct de la administraţie.

www.dacoromanica.ro

Anul I-iŭ, No. 5. BUCUREȘTI. Maiŭ 1915.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ, SUPT AUSPICIILE CASEI ȘCOALELOR, de N. IORGA

Note despre vechea Bucovină.

În ce s'a scris acuma despre Bucovina 'n momentul anexării s'a trecut cu vederea mărturia, totuși foarte importantă, a luĭ Sulzer, în *Geschichte des transalpinischen Daciens*, I (Viena 1781), capitolul I, § 4.

La paginile 428-9, scriitorul german, care trăise la noĭ timp îndelungat după tratatul de la Chiuciuc-Cainargi, dă aceste cifre, de cea maĭ mare importanță, după știrĭ exacte și după „o, descriere pe care am căpătat-o de curînd din această țară“ („eine Beschreibung die ich von diesem Lande unlängst erhalten halbe“. Cf. „die beyde weitläuftigen Nachrichten die ich von der Bukowina besitze“; p. 436).

După cea d'intăiŭ: 253 „de sate, orașe și tîrgurĭ“, 32 de mănăstirĭ, 18 boierĭ, 119 „nobilĭ maĭ micĭ“ („mittlere Edelleute“), 154 mazilĭ „saŭ nobilĭ micĭ“ („geringe Edelleute“), 433 preoțĭ, 439 călugărĭ, 87 călugărițe, 51 „umblătorĭ“ („Umblatoren oder Briefträger“), 26 Arnăuțĭ „oder Scharwächter zu Pferd“, 104 baranĭ și panțirĭ, ceĭ d'intăiŭ aprozĭ de judecătorie, ceĭlalțĭ călărașĭ („Barams und Banziers oder Gerichtsdiener und Uebereuter“), 7 Curtenĭ („Hofdiener“), 97 călărașĭ („Kaleraschen oder reitende Bothen“), 51 negustorĭ, 58 Armenĭ, 526 familiĭ evreiești vechĭ“ („alte judische Familien“), 294 Țiganĭ vagabonzĭ, 13.051 „familiĭ de țeranĭ“ (*Bauernfamilien*). Total: 15.515 familiĭ, aproape 70.000 de oamenĭ.

După a doua, numaĭ 113 negustorĭ, 111 Armenĭ, 870 Evreĭ și 19.026 familiĭ țerănești. Se explică deosebirea prin aceia că frica de a fi supușĭ la legĭ prea stricte a îndemnat pe preoțĭ și nobilĭ să plece.

În ce privește Cernăuțiĭ, Sulzer (p. 429) afirmă că „Germanĭ și Evreiĭ“ îĭ zic: Tschernowitz, Rusneciĭ: Cernovțe, iar Cernăuțĭ e numele „auf walachisch, oder moldauisch“. La ce știm despre cîrmuirea orașuluĭ prin staroste se adauge, după Cantemir,

www.dacoromanica.ro

că autoritatea Mareluĭ-Spătar se exercita asupra acestuĭ loc de graniță. În oraș n'a observat decît „einige sehr schöne Judenweiber", „cîteva Evreice foarte frumoase".

La Suceava, află 17 biserici, „parte cu totul ruinate, parte de restabilit numaĭ cu puține cheltuieli", iar patru „în stare bună": „una grecească *(sic)*, alta armenească și două românești". Catolicii ar fi avut, din cele dărîmate, „una, dacă nu maĭ multe" (p. 430). „Pivniți și bolți supt pămînt se află orĭunde s'ar pune sapa" („das Grabscheid ansetzt"; *ibid.*). Se pomenește și cetatea, tăgăduindu-i, după o Istorie a Genoveĭ din 1622, originea italiană, pe care a găsit-o în cronică: „Pe un deluleț lîngă oraș staŭ *două* castele masive, clădite alăturĭ, *pe jumătate* ruinate, pe care le-ar fi clădit Genovesiĭ" („auf einem kleinen Hügel nahe an der Stadt stehen zwey nebeneinander gebaute, halb verfallene, sehr massive Schlösser, so die Genueser erbaut haben sollen"). *Existaŭ și resturile Curții*: „Nu departe de aceste castele sînt rămășițele residenței celeĭ vechĭ a Domnilor, mare și puternic zidită" („nicht weit von diesen Schlössern stehen die Ueberbleibsel der grossen und stark gebauten alten fürstlichen Residenz"; p. 431). Armeniĭ aŭ case „destul de bine zidite". Cele 16.000 de case de care vorbește Cantemir s'aŭ făcut una cu pămîntul.

Pasagiul luĭ Cantemir se află în *Descriptio Moldaviae*, ediția Academieĭ Romîne, pp. 17-8. Și acolo se spune că după mutarea Domnieĭ acele case aŭ căzut în ruină (cf. mărturia din 1761, Iorga, *Documente Callimachi*, I, p. 445: „fiind târgul acesta maĭ înnainte multă sumă de anĭ pustiiŭ și fără de lăcuință omenească, numaĭ jărești, de la o vreme încoace, cu mila fericiților întru pomenire a trecuților Domnĭ ce aŭ fost după vremĭ, aŭ început a să aduna căte un om, doĭ; și, cine unde i s'aŭ părut, aŭ început a-ș face casă de lăcuință, carii, cu milă domniască cuprinzându-să din vremi în vremi și din ză în ză, aŭ mers în spre sporirea și adăogirea"). Cu privire la stemele pe care, la sfîrșitul capitoluluĭ IV, le citează Cantemir—v. și Nicolae Costin *Letopisițe*, I, p. 56—ca aflîndu-se în „ziduri" una, și „în temelia turnurilor" alta (pp. 22-3), și din care cea d'întăiŭ are pe o piatră șepte turnurĭ cu coroana „imperială", iar a doua „doĭ peștĭ solzoșĭ cu capetele în jos și cu cozile întoarse în sus", încunjurînd un cap de zimbru cu steaua cu șese raze, avem a face, la piatra de la turn, cu stema Ardealuluĭ impusă de Sigismund Báthory

www.dacoromanica.ro

în zilele „vasaluluĭ“ sĕŭ Ștefan Răzvan, iar dincolo cu o stemă moldovenească din veacul al XV-lea, *asemenea cu aceia care se găsește pe discurile de smalt ale epocei luĭ Ștefan-cel-Mare.*

Rădăuțuluĭ, cu toată însemnarea luĭ Cantemir, Sulzer nu-ĭ poate afla rostul; dar la Vama a fost și a văzut „stîlpul luĭ Vodă“, a căruĭ stare decăzută o deplînge: „păcat că felul de piatră întrebuințat la aceasta e prea moale și astăzĭ stricat de intemperiĭ (*verwittert*), așa încît acuma se maĭ poate ceti numaĭ puțin“; de aceia i se și pare că două laturĭ sînt scrise grecește, și românește numaĭ două.

Siretiul îĭ amintește episcopia catolică străveche, Vijnița și Sadagura sînt puse în legătură cu ultima ocupație rusească; nu se uită fabrica de postav de la Filipenĭ, a luĭ Grigore-Vodă Ghica, cu meșterĭ nemțĭ. Ba Sulzer caută și locul satuluĭ Cuciurul-Mare și al Cozminuluĭ, cu vechea biruință.

Acestea toate le spune el pentru a da de lucru „amatorilor germanĭ de istorie și antichităților, cari-și aŭ acum sălașul în Bucovina“ (p. 434).

Se dă și o întinsă hartă, care ar merita să fie retipărită. Ea e o reproducere, de sigur, a hărțiĭ oficiale ce i s'a comunicat.

Dar Sulzer era să ni dea pentru Bucovina mult maĭ mult: însăși istoria anexăriĭ, care nu se păstrează însă în manuscriptul sĕŭ de la Brașov (copie la Academia Romînă, făcută, acum 15 anĭ, după intervenția mea).

Știrĭ de aiurea, în no. viitor. **N. Iorga.**

DOCUMENTE.

Un act din arhivele Colomeiĭ.

C. 1580.

Cives Kolomisczi“ către regele Ștefan. „Nos, cives Kolomiczki, humillimi subditi Maiestatis Vestre ipsis finibus Valachorum expositi“, cer o scutire de dările nouă. „Decreto iustissimo olim eiusdem Regiae Maiestatis [Sigismundi Augusti] liberi ab omnibus tributis effecti sumus, eo respectu quod finibus Valachorum et Scytarum finitimi simus et sale (?) sylvisque quibusvis ad id percommodis careamus.“

(Cracovia, Biblioteca Czartoryski, ms. 1659, fol. 371.)

* * *

www.dacoromanica.ro

Un act despre casa poşlineĭ.

Casa poşliniĭ.

Dumnealuĭ Gîanicole (sic), de aicĭ din Eş, avănd a trece pe la margine Mamor[n]iţa triĭ sute doăzăcĭ boĭ, aŭ plătit aice poşlina: care boĭ avănd a-ĭ trece piste hotar, în Austriia, pe la Mamorniţă, vor avè slobodă voi a trece piste hotar, fără a să supăra de cătră poşlinarĭ întru căt de puţăn. Iar po[s]volenia ăcasta, după ce vor trece boiĭ, adiverindu-să de căre poşlinarĭ, să o triimată îndată la casă.

1831, Iuli 10.

(Iscălitura.)

Iar leul răsuriĭ să va lua acolo.

Trecut:

Cerchez.

(Pecete cu un fel de ancoră şi ramurĭ de laur.)

(V-o:) La 16 Avgust aŭ trimis treĭ sute doăzecĭ boĭ dumnealuĭ Hagi-Nicola după cuprindere po[s]volenii aceştiĭ. 831, Avgust 16.

(Două iscălĭturĭ; una evreiască.)

(Colecţia d-luĭ Gh. Sion.)

* * *

O chitanţă a luĭ M. Kogălniceanu ca editor al Cronicelor.

De la d. Spătar Antohi Sion am primit un litopiseţ cu o copie a anaforaleĭ pentru stricarea vecinilor, pre care cu cea maĭ mare recunoştinţă i le voĭ întoarce înnapoĭ.

10 Iunie 1840. *M. Cogălniceanu.*

(Colecţia d-luĭ Gh. Sion.)

* * *

Un Moldovean la Bucureştĭ în 1840.

1840, Octomvrie 23, Bucureştĭ.

Sărutŭ cinstită mîna dumitali. Maĭ întăĭ cercetezŭ pentru întregimea stăriĭ sănătăţiĭ dumneavoastră, cum să află, ca, aflîndu-să precumŭ dv. poftiţĭ, şi eŭ dorescŭ, să laudŭ svîntŭ numile Înpăratuluĭ cerescŭ. Noĭ, slavă Svîntuluĭ, sănătoşĭ sîntemŭ veniţĭ în Bucureştĭ di Duminică sara. Pi boeriĭ ministriĭ nu i-amŭ găsitŭ, fiindŭ duşĭ cu Înnălţimea piste Oltŭ, dar să aşteaptă vinirea dumnealorŭ pe Sămbătă. Am luoat doĭ odăĭ cu chirii pe Podu-de Lutŭ, la no. 254, căcĭ la hanŭ era piiri (=peire). N'amŭ maĭ priimitŭ de la d[-ta] nicĭ unŭ răspunsŭ pe celi ce amŭ zisŭ. Cocoane, înştiinţazi-mă, dar fără întîrzieri, ca să ştiŭ ce să facŭ, maĭ alesŭ pentru mănăstirea Ber-

www.dacoromanica.ro

zunțu, Ocna și Floreștii, cu ce preț sîntu acumu date, precumu și pentru alte mănăstiri ce veĭ socoti și păr la cîtu aș putè da, ca să nu pătimescu ca cu mașina. Bunu prietesugu amu legatu cu mulți.

Cc. Marghioriții sărutu mînile. Pe Tița și pe Hîni (sic!) *dulce îi sărutu, asăminea și pe cielalți nepoți ... Mă rogu pe Alexa să dea jalubă pentru bani, căci poate trebuința să-mi cei a mă depărta și de aice, după înprejurările ce amu, dar cheltuiala mă smerește, căci fără cheltuială nimicu nu să faci, și prilejul mă ajută, dacă și soarta mai s'ar nimeri a mă ajuta.*

Și rogu pe Înpăratulu cerescu a vă păzi întru toată întregimea sănătății și întru toate precumu doriți, și a ne întîlni sănătoși.

Iaru eu cu totu respectulu mă însemnezu alu dumilorvoastre celu mititelu frate și supusă slugă.

(Colecția d-luĭ Gh. Sion.) Toaderu Sionu Serdaru.
(Publicate de N. I.)

DĂRI DE SEAMĂ.

Dr. E. Schwarzfeld, *Din istoria Evreilor: împopularea, reîmpopularea și întemeiarea tîrgurilor și a tîrgușoarelor în Moldova,* Bucureștĭ 1894.

Titlul e puțin cam tendențios. E vorba, de fapt, de întemeiarea, și cu o populație evreiască, atrasă în mare parte de peste hotare, a tîrgușoarelor în care uniĭ boierĭ lacomĭ de cîștig, saŭ și mănăstirĭ, aŭ prefăcut anume din vechile lor sate așezate lîngă graniță orĭ la puncte prielnice, în epoca ultimelor Domniĭ fanariote (de pe la 1780 : Burdujeniĭ ; „Analele Academieĭ Romîne“ pe 1915, Iorga, „Cîteva știrĭ“) și a Regulamentuluĭ Organic (pănă pe la 1850).

De aceia se putea înlătura partea de la început, neadmisibilă, cu teoria că țerile noastre aŭ fost „la început maĭ de tot pustie“ *(sic)*— decĭ, după ce „pustiul“ Ungurilor ne-a scos din Ardeal, iată alt „pustiŭ“ care ne scoate, bieții de noĭ, și din aceste vetre de dincoace de Carpați! — și că apoĭ aŭ maĭ fost „pustiite“ de toți năvălitoriĭ, iar la urmă de „elementele naturiĭ“, de „lăcuste“ și de „ciumă“, așa încît vechea Românie românească s'ar fi dus, lăsînd loc uneĭ Românii nouă, de colonisare, în care, firește, toți aŭ aceleași drepturĭ.

Ne vom mulțămi să obiectăm : a) o răpeziciune de organisare

www.dacoromanica.ro

ce presupune vînjoșia populației; b) o valoare militară imposibilă fără miile de țerani vitejĭ ; c) marele număr de sate care se constată peste tot cuprinsul țerĭi în vechile acte, de exemplu în *Dncumentele luĭ Ștefan-cel-Mare*, de curînd tipărite de d. I. Bogdan ; d) putința uneĭ bogate emigrațiĭ în Galiția, pănă la capătul nordic al Carpaților. Iar, în ce privește efectul pustiitor al năvălirilor, amintim desele dovezĭ documentare ce am adus că ele se făceaŭ *pe anume drumurĭ*, bine știute și din apropierea cărora populația s'a retras totdeauna. D. Schwartzfeld vorbește și de abusurile fiscale datorite Cîrmuiriĭ, de „ciuma morală: Vodă cu sateliții luĭ, cu boierĭi și cu dregătoriĭ hrăpăreți", — aspră osîndire a unuĭ trecut în care prin Vodă și boierĭ ni-am păstrat legea, limba, țara și, de fapt, extorsiunile aparțin *uneĭ părți* numaĭ din epoca „fanariotă", iar condica luĭ Constantin Mavrocordat *(Studiĭ și documente,* VI) ni arată că și atuncĭ „Vodă" nu era „ciuma morală", ci un biet om trăind în grele împrejurărĭ, care făcea tot ce-ĭ era prin putință unuĭ suflet bun și uneĭ conștiințe drepte pentru a mulțămi și pe Turciĭ cari cereaŭ și pe contribuabiliĭ cari n'aveaŭ.

Instituția „sloboziilor" se explică, nu prin despoporare, ci prin tendința, care se observă și în Prusia luĭ Frederic al II-lea, de sigur o țară bine locuită, de a spori încă basa omenească a impositelor, în acel vechiŭ regim social și politic care însemna *pretutindenĭ* munca celuĭ maĭ mic pentru huzurul și petrecerile celuĭ maĭ mare. Maĭ departe, sloboziile se întemeiaŭ numaĭ cu țeranĭ, și numaĭ cu țeranĭ creștinĭ (de obiceiŭ Slavĭ, Rutenĭ, Cazacĭ, Bulgarĭ, Sîrbĭ, rar și Grecĭ ; une orĭ Romînĭ din cellalt Principat) ; a spune că se puteaŭ aduce oamenĭ „de orĭce lege, de orĭce limbă, de orĭce credință" (dar ce alta e legea ?) (p. 5), decĭ și „catolicĭ, protestanțĭ, luteranĭ, calvinĭ, evreĭ și păgînĭ" (! !), e o tesă interesată, al cărĭĭ adevăr nu se va putea dovedi niciodată, chiar dacă e vorba, de altfel, de... țeranĭ evreĭ „mărgeniți la număr". D. Schwarzfeld recunoaște că e vorba de cîrciumarĭ isolați, dar aceștia nu întraŭ nicĭ în hrisov, nicĭ în definiția legală a sloboziilor, neavînd nicĭ situația fiscală prevăzută în actele de colonisare.

Cînd e vorba de „populareа și reîmpopulareа orașelor", găsim o teorie tot așa de falșă (p. 6 și urm.). Domniĭ aŭ găsit orașele întemeiate, cu străinĭ de lege creștină : acesta e adevărul. *Tîrguri*, tot cu creștinĭ, s'aŭ făcut lîngă episcopiĭ, lîngă Scaunele

www.dacoromanica.ro

de Domnie, lîngă cetăți, lîngă vămi și lîngă mănăstiri,—la noi ca și oriunde. Acestea n'au fost „populate și reîmpopulate“ prin chemarea străinilor de către Domn, și cu atît mai puțin a Evreilor. *Niciodată nu se va găsi un singur act în sprijinul acestei ipotese, contrare întregului spirit al vechiului nostru regim.* Numai cînd ultimii Fanarioți, inspirați de legislațiile „filosofice“ din Apus, îl dărîmară pe încetul, numai atunci regimul tîrgușoarelor, fatal economiei și moralei satelor vecine, fiindcă basa lor era, ca în Polonia, cîrciuma, se întemeiază, cu îngăduirea unor Domni cari făceau toate poftele unei clase ce voia să fie o aristocrație.

Deci poate să tot spuie autorul: „știm că hrisoavele pentru împopularea și reîmpopularea tîrgurilor sînt tot așa de vechi ca și cele privitoare la împopularea satelor“ (p. 10); el nu va găsi niciodată vre unul din aceste hrisoave pe care le „știe“, înnainte de casurile sporadice din ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea. Putem prinde felul său de argumentare prin ceia ce spune despre actul din 1612 al lui Ștefan Tomșa. D-sa pretinde că prin el se scusă măsura de izgonire a Evreilor — *a Evreilor de la hotare, cari făceau contrabandă de vite,* — din partea lui Petru Șchiopul, că se chiamă negustorii din Lemberg, *și evrei,* și că Vodă încearcă a-i *ademeni* chiar pe negustorii evrei. Am tipărit și eu acest act (după *Dziennik literacki,* 1862, no. 87, p. 688) în „Doamna lui Ieremia-Vodă“ („Analele Academiei Romîne“, XXII, p. 1073, no. XVII), dar în această permisie acordată „neamului polon, fie Poloni, mai ales negustori, fie Ruteni, Armeni și Evrei“, de a duce marfă „pe drumurile Cernăuților, Hotinului și Sorocăi“— și atît! — nu e nimic, dar absolut nimic din ce voiește să vadă d. Schwarzfeld. Iar din actul de la 1761, publicat de mine în *Documentele Callimachi,* I, p. 444 și urm., no. 70, nu se vede nimic despre o colonisare a Suceveî cu Evrei prin presupusul act domnesc de la Antioh Cantemir (p. 15), ci numai că, orașul pustiindu-se cu totul, s'au strîns *de la sine* oameni de prin prejur, dintre cari *„o samă“, adecă unii,* „de alte neamuri“, deci „Jidovi“, — după Armeni, și aceștia după Moldoveni (p. 446), — fiind priviți deci ca ne-Moldoveni, ca străini: de aceia, *ca breaslă de străini negustori,* își aveau și starostele, pomenit în acel act, care nu arată prin nimic o egalitate de situație cu Moldovenii. Iar Onițcanii, tîrg la 1730, supus autorității Serdarului de hotar basarabean *(Studii și doc.,* VI, p. 428, no. 1628), nu era altceva

www.dacoromanica.ro

decît un loc unde se făcea tîrg, bîlciŭ, iarmaroc, la anume date din an, fiind liberĭ, firește, să vie acolo și Evreiĭ polonĭ, dintre cari uniĭ rămîneaŭ ca să fie cîrciumarĭ, cu „pivniță", ca aceia bănuițĭ pe atuncĭ de omor ritual (*Letopisițe,* III, pp. 142-4). Dar, iarășĭ, unde e colonisarea cu decret domnesc, „popularea" și „reîmpopularea" de care simte nevoie autorul? Și de unde iese că, Evreiĭ plecînd din causa „miseriilor îndurate" — avem acest *singur* cas de prigonire, care se întoarse *contra* Domnuluĭ, — tîrgul se prefăcu îndată în sat (p. 16)? Harta, citată, a luĭ Sulzer îl înseamnă, e drept, ca sat, dar tîrgul rămînea totuși afară de zilele de tîrg tot un sat și, de altminterea, cum e făcută harta luĭ Sulzer o arată și faptul că satul Cruglihul, în raiaua Hotinuluĭ, e însemnat ca un tîrg și cu litere neobișnuit de marĭ. Decĭ unde ar fi „rolul precumpănitor jucat de Evreĭ în popularea și prosperarea tîrguluĭ Onițcanĭ" mărturisesc că nu văd, după un singur act, care nu-ĭ pomenește, după o povestire de presupus omor ritual și după un punct rural în harta luĭ Sulzer. Cu acest sistem se poate dovedi orĭce...

Trecem la casul Herțeĭ. D. Schwarzfeld cunoaște plîngerea făcută de Evreiĭ de acolo la 1813, — dar d-sa nu dă data, tărzie, a documentuluĭ —, plîngere pe care am reprodus-o în *Documentele Callimachi,* II, p. 498. I se pare d-sale că e vorba acolo de „o convenție cu maĭ mulțĭ Evreĭ pe cari îĭ chiamă, de bună samă din Polonia, pentru împopularea acestuĭ tîrg".

Să vedem.

„Toțĭ Evreiĭ din Herța" arată că „strămoșiĭ, părințiĭ lor și eĭ înșiși *aŭ lucrat moșia Herța",* dată de Mihaĭ Racoviță zestre Logofătuluĭ Gheorghe Ghica; aŭ avut „înțelegerĭ" cu acesta pentru „darea veniturilor moșieĭ" (τοῦ μουλκίου). Fiul luĭ Gheorghe, Grigore, a călcat aceste condițiĭ și eĭ aŭ primit o dare maĭ însemnată; acum însă și pe aceasta voiește proprietarul s'o crească, încercînd a smulge și zapisul de la început. Judecata arată că e vorba de „tocmelĭ pentru adetiŭ", că Evreiĭ n'aŭ putut arăta decît o copie nelegalisată a pretinsuluĭ zapis. „Zicăndu-li-să să arate cè adevărată scrisoare, nicĭ într'un chip nu s'aŭ supus a o arăta, zicând că n'ar fi la dănșiĭ"; se crede prin urmare că „vederat este la dînșiĭ și nu vor ca să o arăte..., meșteșugind feliurĭ și chipurĭ de vicleșug". Sînt condamnațĭ a sta la temniță pănă vor scoate acte autentice.

www.dacoromanica.ro

Onorabilă afacere, de sigur! Dar din ea reiese că „strămoșii“ erau simpli arendași ai băuturii, iar nu tîrgoveți colonișt. Și falsitatea actului de așezare se dovedește și altfel. Mihai Racoviță, mort după 1744, a avut numai două fete: una măritată după Logofătul Negel, alta după Scarlat-Vodă Ghica *(Genealogia Cantacuzinilor,* pp. 42-3). Cel mult ar putea fi vorba de fata lui Negel, care iea pe „Grecul anume Iordache Iorgulescu“ (Slugearoglu sau Ghica) *(ibid.)*. Deci colonisarea supt Mihai Racoviță e o falsificație conștientă. Iar Logofătul Iordachi Ghica bătrînul murise puțin înnainte de 1795 (*Studii și doc.,* XXII, p. 399), rămînîndu-i fiul, omonim, Hatman la 1798, dar care juca un rol între boierii Moldovei *ca Logofăt* la 1795-6 *(Doc. Callimachi,* I, p. 53, no. XI; p. 115, no. LXV; p. 474, no. 154): pe atunci deci a putut să se facă și învoiala de „adetiu“ pentru Herța, odată satul Țintenii, de răzeși (*Studii și doc.,* XXII, p. 392), poate în legătură și cu negoțul de vite pe care acea „seamă“ de Evrei o făceau cu Bucovina vecină, de unde veniseră. Să adăugim că Iordachi Ghica II avea moșii în Bucovina și pănă la 1800 *(Doc. Callimachi,* I, p. 60, no. XIX). Cînd, la 1797, refugiați polonî veniră la Herța, se înțelege din actele ce-i privesc că era numai un loc unde puteau veni, pentru acele vite, și negustorî francesi (*ibid.,* p. 83 și urm.). Pentru aceia stătea aicî și un beșliu turc, luînd taxa exportului acestor vite și al cailor de remontă (*ibid.,* p. 53, no. XII). De alminterea pe aicî trecea calea Mamornița-Botoșani (*ibid.,* I, p. 157, no. CIII), și nu Evreii așezaseră acolo, după pierderea Bucovinei, ispravnicul care dădea locului însemnătate, și nu ei ridicaseră frumoasa biserică moldovenească a Sf. Gheorghe, al cării preotprotopop a fost și Lazăr, tatăl lui Gheorghe Asachi, născut aicî, în tîrg, la Mart 1787 (Hurmuzaki, X, p. 598, no. XXLIV; *Studii și doc.,* XXII, p. 391 și urm.). Importanța tîrgului se datorește faptului anexării austriece din 1775, care necesită la Folticeni, Burdujeni, Herța o nouă linie comercială moldovenească, pe care, dintre Evrei, se așezară mai mult profesioniștii contrabandei (a fost vorba după luarea Basarabiei și de o cetate turcească aicî; *ibid.,* p. 184, no. CXXIX; p. 188, no. CXXXV).

Și nu ne vom opri aicî. Pe tîrgoveții creștinî din Herța, epitropi ai bisericii, închinată la 1794 celei din Curù-Cesmè cu hramul Sf. Ioan, îi cunoaștem, cum cunoaștem și pe membrii familiei Țintă, proprietarî ai pămîntului, vre-o douăzeci la număr. Pe

www.dacoromanica.ro

vremea cînd protopop era Gheorghe Prian, în același an 1794, găsim pe un Hagi Dimitrie, negustor, pe un Apostol, băcan, pe un Ioan Sîrbul, cu soția, Nastasia Hăndogeasa, pe ciubotarii creștini ai lui Nicolae, „starostele bresleĭ ciobotarilor din tîrgul Herța". Biserica avea și moșie „pe locul dumisale Logofătuluĭ Iordachi Ghica, cu întăritură de la Domnie la Alexandru Mavrocordat Voevod" *(Studii și doc.,* XXII, p. 392), care — Delì-beiŭ (1782-5) orĭ Firarìs (1785-6) — e probabil și acel care a admis întemeierea tîrgului. La 1795 i se dădea vatra tîrgului Dorohoiŭ, avînd a lua venit de la „rachiul ce vor vinde în crășmă tîrgoveții creștinĭ i jădovĭ și alții" *(ibid.,* p. 394),—decĭ și aicĭ creștinii în frunte, chiar și la negoțul de rachiŭ din Nordul Moldovei. Biserica era așa de bogată, încît putea să facă o școală, care de sigur nu era jidovească *(ibid.,* p. 399: „aproape de bisărică și *școală, ce-ĭ făcută cu cheltuiala bisăriciĭ")*; ținea „o dughiană de scînduri, pe roate"; și avea „venitul bresleĭ ciobotarilor, dat bisăriciĭ de însuș breasla lor" *(ibid).* Și „chervasaraua vămiĭ gospod" îĭ era dăruită spre întreținere, cu multe mortasipii de tîrgurĭ, chiar foarte depărtate, stăpînind și moșia Vîrful-Cîmpului *(ibid.,* pp. 400-1). Familia Holban își păstră multă vreme casele aicĭ, și Clucerul Iordachi Herțanu era din altă familie boierească a tîrgului (*ibid.,* p. 296 și urm.).

Venim la Tîrgu-Frumos, „reîmpopulat" și acesta, „poftindu-se anume pe Evreĭ ca să vie în număr cît mai mare", crede d. Schwarzfeld (pp. 17-9). E un tîrg vechiŭ, format la umbra caselor domnești ale luĭ Petru Rareș (Cantemir, *l. c.,* p. 11 și Iorga, *Inscripții,* II, pp. 292 și urm.).

Să vedem și aicĭ.

„Cel d'intăiŭ hrisov de reîmpopulare ce-l cunoaștem" ar fi din 5 Iulie 1763, acela pe care l-am dat în *Documente Callimachi,* I, pp. 458-60. Înnainte de a-l interpreta după sensul luĭ, spunem lămurit: *nu* e cel d'intăiŭ de la organisare, căcĭ de „reîmpopulare", așa cum înțelege d. Schwarzfeld, nicĭ vorbă nu poate să fie. La 18 Iulie 1755, Mateĭ-Vodă Ghica dă „locul domnesc" de acolo bisericiĭ luĭ Rareș și noiĭ sale ctitorìĭ, către care fusese închinată acea biserică, schitul de la Socola, din Codrul Iașilor, zis apoĭ: al luĭ Tărîță. Se vede ce represintaŭ atuncĭ Evreiĭ în tîrg. Cităm: „pomenind Domnia Sa anume și cu ce alte venitur̆ĭ de acolò din tîrg le-aŭ miluit, adecă: cu *doao crîcĭme și orîndă jidovească,*

www.dacoromanica.ro

ce sînt acolò în tîrg, fără să arăte Domnie Sa că li-aŭ dat și *lăcuințele norodului din vatra tîrgului* saŭ să iea de la tîrgoveți leĭ de casă" (Iorga, *Privilegiul din 1815 al Tîrgului-Frumos,* în „Analele Academieĭ Romîne", XXXIV, p. 48). Al *doilea* vine actul din 1763 (v. și *Doc. Callimachi,* I, p. 511, no. 207) saŭ, maĭ bine, după original, din 3 Iulie 1767, care *arată ce se poate înțelege prin formula: „mergînd spre scădere și împuținare de oameni"*: Domnul vrea să strice dania înnaintașuluĭ săŭ, legătura cu schitul din Codrul Iașuluĭ, de unde, prin bezmenul de 2 leĭ pe casă, îngăduit de Vodă Scarlat Ghica, vine tot răul. „Spre întemeiare, cu înmulțirea oamenilor", Grigore-Vodă chiamă pe „ceĭ ce vor vrea din părți străine să vie să se așeze în Tîrgul-Frumos, care vor fi oameni străinĭ", dîndu-li scutire de sarcinĭ pe șese lunĭ, iar pe urmă „se va așeza birul lor de către isprăvnicia Ținutuluĭ..., numaĭ oameni birnicĭ de aĭ țăriĭ să nu îndrăznească a merge cu nume de străinĭ", devenind „spărgătorĭ de sate" *(Doc. Callimachi, l. c.; Privilegiul din 1815,* pp. 48-9).

Decĭ, se va spune, iată Evreiĭ. Nu. *Aceia nu puteaŭ fi supuși de isprăvnicie la simplul bir, ca unii cari răspundeaŭ dajdea specială a bresleĭ lor, pe care o fixaseră cu Cămara domnească*[1]. Decĭ se vede bine pe cine poftia Domnul la 1763.

Dar se vede, din actul luĭ Alexandru Constantin Mavrocordat, de la 6 Maiŭ 1784, și cine a venit: oameni cari dădeaŭ „adetiul de case" și pe lîngă aceasta aveaŭ „la cîmp pe moșie, afară din vatra tîrguluĭ, sămănăturĭ, fînațe și orîce pentru hrana și alijverișul lor" (*Privilegiul din 1815,* p. 49). Orĭ se pot recunoaște în aceasta strămoșiĭ Evreilor de astăzĭ? Pe lîngă eĭ maĭ eraŭ „boierinașiĭ" *(ibid,* p. 50). O Țigancă avea cîrciumă pe la 1750. Vatra tîrguluĭ o ținea în arendă la 1806 Alexe Viaraș, și încă la 1823-4, pe „lîngă boierinașĭ" din familiile Saul, Mircea, Coste, Stoica, Jora, Plăviță, eraŭ „jugănarĭ, băcanĭ, blănarĭ, pitarĭ, cojocarĭ, ciocli" romînĭ, așa de mulțĭ, încît, pe lîngă cele două biserici maĭ vechĭ, trebui să se clădească o a treia, a Sfîntuluĭ Nicolae *(Privilegiul din 1815,* pp. 42-3). În sprijinul teseĭ sale, d. Schwarzfeld poate aduce doar mărturia

[1] Cf. Iorga, *Documente și cercetări asupra istorieĭ financiare a Principatelor romîne* (extras din „Economia Națională"), București 1900, p. 13 și aiurea: „Jidoviĭ din tîrg Eșiĭ, după așezare ce aŭ prin hrisov" (la dajde).

www.dacoromanica.ro

luĭ Sulzer *(Geschichte des transalpinischen Daciens*, I, p. 389) că Tîrgu-Frumos, „ein armseliges Nest“, n'are, pe la 1780, decît ruinele Curțiĭ domnești și „eine Menge Juden“, o „mulțime de Evreĭ“: văzut în tîrg și la o zi de tîrg, de sigur. Dar numaĭ atuncĭ și numaĭ în aceste proporțiĭ, de și întrarea Austriacilor în Bucovina contribuise a crește numărul populațieĭ străine prin *cele două resultate ale eĭ: absorbirea Evreilor polonĭ vagabonzĭ din Galiția și expulsarea lor către Moldova.*

Ceia ce culege apoĭ d. Schwarzfeld din publicațiile mele („Sandul“ — p. 20 — e *bine* cetit), despre Evreĭ cu meșteșugurĭ nouă, primițĭ individual, pentru folosul ce pot aduce, cred că n'are a face cu „colonisarea“ și „reîmpopularea“ de care e vorba. Ar merita retipărit actul din *Fraternitatea*, IV, 1882, p. 199, care arată învoirea de așezare, din 1768, pentru Marcu Jidovul, fabricant, în Hîrlău, de sticlă și hîrtie (citația după *Studiĭ și doc.*, XX, e greșită). Asimilarea terminuluĭ de „tîrgoveț“ aplicat și Evreilor, cu *Bürger, bourgeois* din Apus (p. 22) e greșită: cel d'intăiŭ înseamnă numaĭ *locuință*, celelalte *drepturĭ*; dar la noĭ drepturĭ *municipale* (nu scutirĭ și venitur̆ĭ) n'aŭ existat, pănă la unele privilegiĭ acordate de Fanarioțĭ în Moldova înnaintea revoluțieĭ de la 1821. Și nu înțelegem de ce se citează privilegiul, din 23 Iulie 1823, al Bacăuluĭ, căcĭ nu e *de loc* vorba de străinĭ așezațĭ aicĭ, ci numaĭ „de străiniĭ ce vin cu mărfurĭ de le vînd în tîrg, la iarmaroace și la zile de tîrg“, datorĭ fiind „să deie la Cutie (a tîrguluĭ) cîte doĭ leĭ de un car și cîte un leŭ de o căruță cu marfă, orĭ de ce nație ar fi“; i-am recunoaște doar între „ceĭ ce vor strînge perje de la velnițe pentru negutitorie“, dar nu și între ceĭ ce ar voi „să-șĭ facă arăturĭ în țarină pe locul tîrguluĭ“ *(Uricariul*, VI, p. 475 și urm.); între „epitropiĭ oamenĭ de bună înțălegere și *cu frica luĭ Dumnezeŭ*“, acea epocă nu putea înțelege și pe Evreĭ. De alminterea încă la 1840, pe lîngă boierĭ din neamurile Crupenschi, Criste, Lupașcu, Morțun, Busuioc, Bîrzu, Popovicĭ, eraŭ ca negustorĭ, ca „sfătuitorĭ“: Constantin Popa Stamulea, Sandu Bacalu, Costachi Pavăl, Dimitraș Ioan, Grigoraș Mihaĭ, Dimitrie Goga (Gheorghiu), Andronie Trifan, iar „din obștia cealaltă“, din „birnicĭ“: Gheorghe Cancel (nu Cacet), Ioniță Temelie, un Ienășel Toma, Ioan Păloșanu, Nicolae Sascăŭ, Nicolae Grosariŭ, Constantin sin Toma Mocanul, Manole Bantăș *(ibid*, p. 480 și urm.).

Am analisat în *Istoria Evreilor* actele privitoare la noul tîrg

www.dacoromanica.ro

Folticeniĭ, alcătuit la 1780 pe locul răzeşilor Şoldăneştĭ, urmaşĭ aĭ „şoldanuluĭ“ tătăresc de pe Şomuz din vremea luĭ Alexandru-cel-Bun (*Archiva istorică*, I², p. 12). D. Schwarzfeld revine asupra lor, afirmînd că Evreiĭ ar fi fost „principaliĭ întemeietorĭ“ (p. 25). De ce? Fiindcă sînt pomeniţĭ? Am spus-o. Dar cum? După „tîrgoveţiĭ creştinĭ şi armenĭ“ şi fără voie de a-şĭ face templul, „casa pentru închinăciunea lor“, „între creştinĭ“. Că eraŭ cîrciumarĭ, se arată prin punctul care priveşte velniţile ce ar voi să-şĭ facă. Aceasta înseamnă „principalĭ întemeietorĭ“? Această cinste?

Îĭ sîntem însă foarte mulţămitorĭ autoruluĭ pentru comunicarea actuluĭ relativ la încercarea de a se întemeia la 1792 tîrgul Vlădenĭ, devenit apoĭ Mihăilenĭ. Acesta e în adevăr un tîrg de iniţiativă jidovească, făcut la Molniţa, anume pentru contrabandă, după cererea a „o samă de neguţătorĭ jidovĭ de peste hotar, de[n] alte părţĭ, străine“, veniţĭ în Moldova „ca să facă tîrg“. Sînt Galiţienĭ toţĭ, cum îĭ arată pronumele: Aizicovicĭ, Moşcovicĭ, Borohovicĭ şi alţĭ „tovarăşĭ“. Eĭ vin, şi ştim pentru ce vin. D. Schwarzfeld nu gîceşte, măcar după tot ceia ce se vede astăzĭ. Pentru d-sa, această declaraţie formală n'are valoare: e „o frumoasă licenţă poetică“, ea „nu corespunde cu realitatea lucrurilor“... Şi anume pentru că Evreiĭ trebuiaŭ poftiţĭ! Dar, pentru Dumnezeŭ, ce dovedeşte aceasta?

Se specifică în învoiala cu proprietarul un bezmen, o plată anuală pentru locul dughenilor şi acareturĭ, „grajd şi altele trebuincioase“. Pentru „şcoală şi feredeŭ, cu ţintirim“, va fi ca „la alte tîrgurĭ“: Folticeniĭ, la care se trimete, Burdujeniĭ („Analele Academieĭ Romîne“, XXXVII, p. 316 şi urm.), fără bezmen. Cesionariĭ aŭ eĭ dreptul de a da cum vor locurĭ „la uliţă“, dar nu şi în mahalale, altor „neguţitorĭ ce vor veni, orĭ creştinĭ, orĭ Armenĭ, saŭ Jidovĭ“. Băuturĭ la mahală nu se vînd. Proprietarul păstrează cîrciuma ce are şi-şĭ reservă dreptul de a maĭ face alte treĭ. Se fixează taxe pentru: imaş, căsăpiĭ, velniţe. Negustoriĭ de iarmaroc ce vînd în mahalale plătesc bezmen. „Lunca unde am prisacă şi pomăt“ nu e în sama tîrgoveţilor, ci rămîne „ruptă“. Se poate transmite dreptul de prăvălie. Ceĭ ce vin imediat să-şĭ facă pe acest loc „crîşmă şi dughiană“ n'aŭ să dea bezmen un an, „pentru osteneala şi cheltuiala ce aŭ făcut cu începerea tîrguluĭ“. Un „bezmăn maĭ ieftin“ răsplăteşte pe iniţiatorĭ, împărţindu-li-se 36 de stînjenĭ.

www.dacoromanica.ro

Care era deci rostul celor trei Galițieni cu „Compania“ lor? *Voiau ei să facă un tîrg pentru națiia lor numai?* Voiau să „colonizeze“, să „reîmpopuleze“? O, nu, dorința lor era mult mai modestă. *Ei căutaseră a fi simpli antreprenori ai noii fundații semiorășenești. Făceau o speculă cu tîrgul, așa cum erau gata a o face cu orice altă „întreprindere“.*

Aceasta se vede și după actul domnesc din Iulie, care, după raport de la ispravnicii de Ținut, permite a se „face tîrgul“, „adunîndu-se Jidovii și alții numai din cei străini“ — e vorba deci de creștini — „de peste hotar, iar nu din locuitorii pămîntului acestuia“ *(ibid.,* p. 101 și urm.). Forma întăririi, asemenea cu aceia pentru Folticeni, nu dovedește *de loc* că era „o formulă din vechime“, și încă mai puțin că de aici derivă același caracter antic și pentru convenția prealabilă, ci numai că în același moment despre două situații asemănătoare nu se putea scrie în două feluri deosebite. Și nici „străinii bejenari“ ai lui Manolachi Drăghici, veniți „din Transilvania și Rosia-Mică“, nu puteau fi Evrei, cum afirmă d. Schwarzfeld (pp. 34-5), pentru că, o spune tot răposatul mieu străunchiu, ei fugiau de „recrutația ce urmă acolo necontenit“, și nimeni nu se gîndise încă a cere Evreilor serviciul militar. Iar socoteala cu 71.000 de birnici în Moldova la 1769 (Urechiă, *Istoria Românilor,* V, p. 513) nu înseamnă de loc că numai atîția oameni, bărbați, plătiau bir în țară, ci că erau atîtea *liude,* unități fiscale, care cuprindeau fiecare un număr de oameni. Și iarăși, orice rapoarte ruseștî s'ar aduce înnainte, nu va fi nimeni care să creadă că la 1793 erau în Moldova toată, cu Basarabia, doar 280.000 de oameni, atunci cînd în Bucovina singură Austriacii găsiră aproape 100.000, așa încît și „adevărata binecuvîntare“ (p. 35) venită din așezarea Evreilor se înlătură.

Hrisovul Folticenilor momi și mai departe pe alți proprietari doritori de a cîștiga din cîrciume și velnițe. De aici învoiala din același an între Iordachi Panait, stăpînul tîrgului Bălți, și „Jidovii“ așezați aici, pentru a face tîrgul (*Uricariul,* VI, p. 239): ce urmează în acest resumat reprodus de Codrescu supt datele 1779-82 nu se dovedește prin nimic a se raporta la altceva decît *la moșia însăși, și nu la trecerea ei către Evreii antreprenori de colonisare* (cf. și ce se enumeră la actele următoare; ele formau, ca să zicem așa, dosarul afacerii). Iar a pretinde că tîrgoveții

www.dacoromanica.ro

creștinĭ trecuțĭ la „liude“ eraŭ neapărat mahalagiĭ, decĭ nu eraŭ negustorĭ (p. 38), e absurd: indigeniĭ eraŭ cu toțiĭ supușĭ la acelașĭ regim fiscal, străiniĭ singurĭ avînd privilegiul de-a alcătui breslele Cămărieĭ. Aceiașĭ socoteală pentru Pînzărenĭ, alt tîrg basarabean, către Prut, a căruĭ existență nu e maĭ veche decît acest sfîrșit al veaculuĭ al XVIII-lea, nu-mĭ pare maĭ doveditoare: ar trebui să știm întăiŭ cît venia din dajdea pe care o dă statistica din 1803 asupra fiecăruĭ cap de Evreŭ și ar trebui să înlăturăm pe numeroșiĭ mahalagiĭ de la viața orășenească. Dar unde sînt dovezile? Toată teoria poftiriĭ prin proclamațiĭ, implorăriĭ de a veni în Moldova săracă, sălbatecă, dar — să zicem că așa era—tocmaĭ de aceia ușoară de exploatat, nu se razimă pe nimic decît pe argumente ca acel de la p. 43: „nu posedăm atarĭ proclamațiĭ, dar nu e motiv ca să nu admitem existența lor; ba nu încape îndoială că vor fi regăsite“. Se poate recomanda oricuĭ acest argument: nu va fi tesă care să nu poată fi probată. Să adăugim că d. Schwarzfeld declară „defectuoase și false“ (p. 44) toate vechile statistice, care, totuși, *fiind cu caracter fiscal, trebuiaŭ să fie riguros exacte,* pentru a majora după fantasie numărul conaționalilor săĭ așezațĭ în Moldova până la Regulamentul Organic.

Dacă e vorba de statistice, iată avem una foarte sigură, a ajutorinței de iarnă din Decembre 1798 pentru Ținuturile de peste Prut *(Studiĭ și doc.,* XXI, p. 107 și urm.). Ce constatăm de acolo însă? Că din 8.048 leĭ aĭ ocoluluĭ Cogîlnicul, Evreiĭ dădeaŭ 64. Maĭ departe proporția e următoarea: Botna: 6.672, Evreiĭ, 48. Băcovățul: 6.528, Evreiĭ 32. Fața Bîculuĭ: 7.728, Evreiĭ 128. Ichilul, 4.816, Evreiĭ, 80. Răutul-de-jos, 6.640, Evreiĭ, 128. Cula: 2.768 Evreiĭ, 64. Răutul-de-sus: 3.728, Evreiĭ, 16. Mătieniĭ: 4.576, Evreiĭ „din tîrgul Telineștiĭ“, 192. Cîmpul: 8.112, Evreiĭ, 64. Nistrul-de-sus: 9.728, Evreiĭ, 112. Nistrul-de-jos: 5.168, Evreiĭ, 96. Chișinăul: 800 „Moldoveniĭ birnicĭ i streiniĭ“, 80 Armeniĭ, 96 Sîrbiĭ, 720 Evreiĭ, proporție în adevăr mare, fiind, se pare, negustorĭ bogațĭ (p. 116). În Chișinăŭ chiar, sînt 55 de prăvăliĭ românești saŭ creștine (bogasieriĭ, abageriĭ, blănariĭ, cojocariĭ, pitariĭ, bărbieriĭ, băcaniĭ, calăpciĭ, cizmariĭ, conduragiĭ, cafegiĭ, spoitorĭ, argintariĭ, croitorĭ, zalhanagiĭ, mumgiĭ, băibărăcariĭ, căldărariĭ, olariĭ, săhăidăcariĭ, șlicariĭ), cari dădeaŭ 628 de leĭ, iar „toate dughenile jidovești“ numaĭ 372 (pp. 116-8): unde e decĭ majoritatea covîrșitoare de Evreĭ? Din

www.dacoromanica.ro

30 de cîrciume, e una evreiască, a luĭ „Șlomușor Jidovul“ (pp. 119-20). Ceĭ 8 „căldărarĭ de rachiŭ“ și „vutcarĭ“ sînt creștinĭ (p. 120). La Orheiŭ e drept că dajdea Evreilor întrece pe a creștinilor: 262 în total, 170 „dughenile jidovești“ (creștiniĭ fiind cizmarĭ, băcanĭ, cojocarĭ; p. 118). Dar să ne gîndim că momentul e al desfacerĭĭ Polonieĭ, al marĭĭ revărsărĭ evreiești către Sud.

D. Schwarzfeld ajunge astfel în epoca d'innaintea mișcărilor de la 1821. Podul-Leloaiĭ, vechiŭ sat (*Studiĭ și doc.*, II, p. 80, no. 8), proprietate a Hatmanuluĭ Constantinică Paladi, ginere domnesc (i se zicea și Totoieștĭ, Cărlănești-Micĭ; *Doc. Callimachi*, I, p. 518, no. 216), devine tîrg la 1818, după spusele vagĭ ale unuĭ dicționar de județ (Schwarzfeld, p. 47). D. Schwarzfeld publică un act al luĭ Ioan Sandu Sturza-Vodă, din 25 Maiŭ 1823, prin care și proprietarul vecin, de la Scobințenĭ, în față cu moșia, ajunsă tîrg, a luĭ Paladi, are voie a-șĭ face venitурĭ pe această cale, „aducînd cu aceasta și sporiŭ și iraturilor Vistierieĭ pămînteștĭ“ (p. 104), spune caracteristica formulă. Aicĭ nu maĭ e însă largul privilegiu al Folticenilor ca model: proprietarul îșĭ păstrează mortasipia și cîntarul, dreptul de a face „dughenĭ și hanurĭ“ neatinse „de banĭĭ agiutorinței de iarnă saŭ altfeliŭ de dare“, monopolul vînzărĭĭ de vin, rachiŭ, bere, păcură saŭ dohot“, carne, pîne; paza de hoțĭ și foc, de „iangînurĭ“, o va face el, cu 30 de străinĭ aĭ luĭ, scutelnicĭ, avînd în fruntea lor pe „căpitanul de tîrg“ al boieruluĭ, nesupus dregătorilor publicĭ de orice fel; el va numi pe staroștiĭ de bresle, după alegerea de locuitorĭ. Domnia dă scutirea de bir pe cincĭ anĭ și „opt iarmaroace pe an“, afară de tîrgul săptămînal. Se poate trece în asemenea zile liber peste Bahluiŭ la tîrgul luĭ Paladi, Podul-Leloaiĭ, și invers (*ibid.*, p. 103 și urm.). Întărirea, la 25 Iulie 1823, a privilegiuluĭ acordat de Scarlat-Vodă Callimachi arată care era situația tîrgoveților dincoace: eĭ aveaŭ voia vînzărĭĭ, în schimbul uneĭ taxe către proprietar, a rachiuluĭ și vinuluĭ, a „păcurĭĭ și dohotuluĭ“, berea și miedul fiind libere, afară de casul cînd s'ar face o „fabrică“ (asemenea „fabricĭ“ nu se pot face fără învoire); lumînările ce s'ar lucra în fabrică, în „mumgerie“, aŭ a plăti; pentru livezĭ și grădinĭ se dă „de-a zecea“, ca la țară; expunerea de mărfurĭ „prin capul ulițeler saŭ prin medeanurĭ“ aduce „plata venituluĭ moșieĭ“. Se fixează bezmenul,

www.dacoromanica.ro

hotărîndu-se că nu e îngăduit a lăsa fără clădire „locul prins", care în acest cas ar fi scutit de plată.

Evreiĭ formaŭ aicĭ numaĭ o parte din populație; se prevede pentru eĭ cît aŭ de plătit ca să-și ție „scaunul de căsăpie", deosebit, liberĭ fiind a-și coace anume „pînea și covrigiĭ".

Peste un an, în Iunie 1824, Negel încheie apoĭ cu „zece neguțătorĭ jidovĭ" un act de așezare *(ibid.,* p. 51 și urm.), dîndu-li „loc de dughenĭ". Situația lor era însă foarte îngustată, ceia ce arată cît de marĭ restricțiĭ se puneaŭ în calea acestuĭ element, chiar și de aceia cari înțelegeaŭ să profite larg de pe urma luĭ: vinul va fi „cusăr" și se va vinde numaĭ Evreilor, „pînea cusăr asămenea"; numaĭ „carnea cusăr" se va vinde și creștinilor. „Hanurĭ, adică de a primi Jidovĭ oaspețĭ avem voie..., însă numaĭ Jidovĭ avem voie a primi, iar creștiniĭ saŭ orĭcare alt neam nu avem voie a primi saŭ a li vinde fîn și orz". Supt pedeapsă de „căzută înfrînare", ceĭ ce se vor face sudițĭ vor scăpa numaĭ de birul cîrmuiriĭ, dar de alte sarcinĭ și datoriĭ, nu. „Mormînturile" vor fi „afară de tîrg", „școala noastră de rugăciunĭ... să nu fie în fața uliței, ci în dosul dughenilor". Ca să scape din stringența acestor umilitoare condițiĭ din partea fratelui Mitropolituluĭ Veniamin, autorul are curioasa ideie de a presupune că prin asprimea lor se căuta a se stoarce o a doua învoială, consimțind, ce e drept, a admite că ar putea fi vorba de „apucăturĭ greșite" (pp. 55-6)...

Avem, în sfîrșit, și un act de 1839 pentru Scobințenĭ, care se, păstra în fața tîrguluĭ Podul-Leloaiĭ, dar deosebit: se fixează taxa vînzăriĭ băuturilor, dreptul, uitat pănă atuncĭ, al Evreilor de a-și avea fără bezmen „o școală, precum și loc pentru feredeŭ și pentru țăntirim de îngropare", — care decĭ *pănă atuncĭ nu era.*

Enumerînd tîrgurile ce aŭ maĭ fost întemeiate în acest timp (Săveniĭ, Frumușica, Buhușul, Sculeniĭ, Cáiuțul, Nămoloasa, Drăgușeniĭ, Bucecea), d. Schwarzfeld poate da numaĭ privilegiul, din 16 Ianuar 1828, al Bucecĭĭ, fundată pe moșia Spătaruluĭ Alexandru Ralet (p. 112 și urm.; cf. p. 56 și urm.). Și aicĭ proprietarul îșĭ reservă dreptul de mortasipie și cîntar, de căsăpie, pitărie, mumgerie și săpunărie, numirea căpitanuluĭ de tîrg, alegerea celor 30 de scutelnicĭ de pază, ca la Podul-Leloaiĭ (v. maĭ sus, p. 100) și a staroștilor de bresle — ceia ce arată că se

www.dacoromanica.ro

contă și cu o populație creștină, „gospodarĭ de la mahalà“, – tarifarea „tarăbilor vremelnice, mișcătoare, la piațul uliței“. Domnul acordă nouă iarmaroace pe an, scutirea obișnuită pe cinci anĭ, iertarea de dăjdiĭ a „dughenilor și hanurilor“ proprietaruluĭ. Interesante sînt prescripțiile, moderne, privitoare la pavarea stradelor cu „prund de Siretiŭ“, la întreținerea școliĭ, doftoruluĭ, moașeĭ și spițerieĭ, dăruindu-li și taxa pe jug asupra carălor venite la tîrg. Oricît de mulțĭ Evreĭ ar fi venit de la început (*ibid.*, p. 59), nu se poate vorbi de eĭ ca „fundatorĭ aĭ tîrguluĭ“, *fundația presupuind mișcare spontanee, inițiativă, care aicĭ revin exclusiv boieruluĭ, ajutat de Domn.*

Pentru Drăgușenĭ, d. Schwarzfeld dă o statistică—de la 1831, se pare—cu 146 creștinĭ și 104 Evreĭ (p. 60). D-sa nu cunoaște hrisovul, pe care, comunicîndu-ni-l, în copie legalisată, d. D. V. Țoni din Galațĭ, îl vom adăugi în n-l viitor. Cuprinde, în forma desvoltată de hotărîrea judecătorieĭ Covurluiuluĭ, numaĭ clause privitoare la taxe, la condițiile pășunatuluĭ vitelor, *fără nimic care să fie special pentru Evreĭ saŭ potrivit maĭ mult pentru dînșiĭ.* Un zapis, pe care-l vom tipări tot acolo, arată cum o casă trece prin vînzare pe rînd la treĭ Romînĭ, dintre cari popa Cloșcă.

Actul Bereștilor (Covurluiŭ) e din 1842. D. Schwarzfeld îl analisează (p. 70 și urm.). Cuprinde obișnuitele taxe pe articolele obișnuite. Evreiĭ vorbesc în numele lor deosebit, cerînd proprietaruluĭ, Teodor Iamandĭ, a-șĭ putea face „școală, feredeŭ și țintirim“, fără bezmen. Tîrgoveții își reservă monopolul articolelor ce desfac.

La Poienĭ, fundat pe moșia luĭ Alexandru Balș în 1837, învoiala e numaĭ cu Evreĭ, 29 de „gospodarĭ“, cruțîndu-li la început plata pentru rachiŭ și păcură și dîndu-li-se lemn pentru case (pp. 115 6). La 1845 proprietara Negreștilor (Vasluiŭ), Eufrosina Roset, încheie o învoială asemenea cu „neguțătorĭ ce se găsesc pe această moșie și care acum vor a se așeza“ (p. 117 și urm.): singurul scop e „spicularisirea de rachiŭ saŭ alte spirturĭ“ pentru nenorociții de țeranĭ din împrejurimĭ. Se maĭ prevede însă putința de a veni „croitorĭ, cojocarĭ, ciobotarĭ, stolerĭ, curelarĭ, lăcătușĭ, boingiĭ și bucătarĭ“, cari nu eraŭ să fie, de sigur, Evreĭ. „Națiia evreiască“ își capătă loc pentru clădirile cultuluĭ. Cu toțiĭ vor sta supt un vechil și vor păzi buna orînduială, vechilul fiind ajutat de „două mădulărĭ: unul de națiie creștinească și altul de evreiască“. Se prevede budget, „stîlpĭ cu fănare“, „fanaragiĭ“, „unelte

www.dacoromanica.ro

pojărniceștĭ", „slujitorĭ cu uniforme trebuitoare". În sfîrșit la 1844, Alecu Mavrocordat face învoială cu Evreiĭ de la Frumușica (p. 121 și urm.), și exclusiv cu eĭ (și cu boiangiĭ și tăbăcarĭ). Mihăileniĭ luĭ Mihaĭ-Vodă Sturza (pp. 82-3) aŭ acelașĭ caracter.

Astfel se formară, spune d. Schwarzfeld, înnainte de 1840 pănă la 62 tîrgușoare. Să fim maĭ precișĭ: între 1780 și 1840. Din tot ce s'a spus resultă numaĭ că boieriĭ noștri aŭ cedat uneĭ dorințe de cîștig maĭ ales prin vînzarea băuturilor, *luînd exemplu de la veciniĭ lor polonĭ, cari astfel s'aŭ ruinat și pe dînșiĭ și țara.* O comparație între actele de fundație din Polonia și cele de la noĭ (tot așa sînt, de sigur, și actele de supt stăpînirea rusească) ar fi probante. A deduce de aicĭ însă o stare de lucrurĭ tradițională, străveche, a o pune în legătură cu nevoĭ de „reîmpopulare" periodică a țerĭĭ, a vorbi de descălecătoriĭ evreĭ, poftițĭ, rugațĭ, măguliță, cari s'ar putea pune alăturĭ cu descălecătoriĭ romînĭ, creîndu-se, pentru anume scopurĭ, care nu se discută aicĭ, o paritate istorică imposibilă, e a lovi în față bunul simț și a întortochia mărturiile documentare.

Autoruluĭ i se pare că de la întemeierea tîrgușoarelor în Moldova își trage *Romănia* toată fericirea și tot norocul: începuturile agriculturiĭ moderne, ale industrieĭ, ale exportuluĭ, ale prosperățiĭ pe care n'o cunoscuse pănă atuncĭ. Tovarășĭ cu Evreiĭ în viața noastră trecută, li-am datori toată civilisația noastră economică.

Să ni se dea voie să nu discutăm această tesă. Ni ajunge că am făcut constatările de maĭ sus. Ele eraŭ de nevoie într'un moment cînd se caută a se da caracterul științific uneĭ lupte pe care știința n'o poate ajuta în țintele eĭ [1]. **N. Iorga.**

* * *

Eugeniu E. Vincler, *Institutul Academic (1866-1879), Institutele Unite (1879-1907) din Iași, Album,* Buzăŭ 1914.

---

[1] La sfîrșit și aceastălaltă citație din Sulzer, *o. c.*, II, p. 150: „Hingegen ist in der Moldau fast kein Marktflecken, der nicht mit Juden, die in ihren eigenen Häusern wohnen, fast angefüllet wäre. Besonders gibt es in der Bukowina sehr viele... Hier und anderer Orten in der Moldau und Walachey stehen sie grösstentheils gut, *geben sich mit der Brandweinbrennerey* und allen Arten von Handel ab, *und tragen sich nach der Art der polnischen Juden, aus welchem Lande auch dieselben anhero gekommen zu seyn scheinen*". — „Pons Leloi" avea odată (pe la 1746) și locuitorĭ unguri catolicĭ (*Studiĭ și doc.*, I-II, p. 104, no. XLIV). Cf. și *Studiĭ și doc.*, IV, p. CLXXXV.

www.dacoromanica.ro

Foarte folositoare monografie a unei școli care a însemnat mult în desvoltarea noastră actuală, prin metode ca și prin calitatea eminentă a oamenilor cari au ieșit de pe băncile ei. Încă din August 1866, un număr de profesori tineri, de curînd întorși din Apus, întemeiază „Institutul Academic", consacrat celor mai frumoase scopuri culturale și naționale tot odată (la 1879 contopire cu „Liceul Nou", supt numele de „Institutele Unite"; așa durează până la 1907, cînd s'a închis pentru că nu s'au găsit, într'o eră de miserabil politicianism, de interese materiale și de individualism grandoman și desfrînat, profesori tineri cari să fi ținut a păstra Iașilor gloria de a avea cea d'intăiu între școlile-model ale României). Se înșiră numele celor d'intăiu profesori, oameni cunoscuți, unii iluștri: T. Maiorescu, Melic, N. Culianu, P. Poni, Pavel Paicu, dr. Ciurea, D. Quinezu, la cari se adaugă îndată Gr. Cobîlcescu, Șt. Vîrgolici, N. Quintescu, dd. A. Naum, A. D. Xenopol, I. Caragiani. Se dă o pagină și despre Eminescu, ca profesor, împotriva căruia un grup de elevi au făcut o adevărată răscoală. Se amintește planul, din 1876, al d-lui A. D. Xenopol de a se alcătui o asociație între profesori și foștii lor elevi, adăugîndu-se și statutele. Interesant și răspunsul regelui Carol la telegrama omagială de la a doua serbare, din 1891, a Institutului, cu asigurarea că „de aproape ca și de departe, gîndul și inimile noastre sînt îndreptate către scumpa noastră țară și către școală, care este însuși viitorul țerii" (p. 13). De foarte mare folos sînt și fotografiile elevilor din deosebitele promoții, între cari sînt oameni de frunte ai țerii. Lista lor e întreagă și *poate folosi, la multe biografii.* Se puteau adăugi și actele de căpetenie privitoare la această mare școală. **N. Iorga.**

* * *

Adrian Boca, *Rușii în munții românești ai Bucovinei,* fără loc de tipar și an. — E o broșură de desvăluire a exceselor ruseștĭ, scrisă de un preot romîn, care servește și alte scopuri decît al păstrării unor triste adevăruri istorice. Credem pe autor în ce privește ororile pe care le înșiră. Dar îl ținem de rău că n'a amintit între vinovați și pe acei militari austrieci și politicianĭ romînĭ cari, creînd „legiunea românească" din munți contra Rușilor, au făcut să se schimbe purtarea față de sătenii romîni a acestora, pe cari de alminterea nimic nu-i scusă. **L.**

www.dacoromanica.ro

A apărut n-l 5, anul al II-lea, pe luna Maiŭ 1915, din

BULLETIN DE L'INSTITUT

POUR

L'ETUDE DE L'EUROPE SUD-ORIENTALE

SUMARIŬ:

Cantacuzène: Question roumaine. — Ghéroff: Question bulgare. — Cvijc: Question serbe. — Andréadès: Question grecque. — Fua: Jeunes Turcs. — Densusianu: Histoire de la langue roumaine. — Mileff: Propagande catholique. — Iorga: Notes et extraits. — Haumant: Nénadovitsch.

A apărut:

Notes et extraits

pour servir à

l'Histoire des croisades

au XV-e siècle,

publiés par

N. IORGA.

Quatrième série (1453—1476).

A apărut

ISTORIA COMERȚULUI ROMÂNESC

de N. IORGA.

VOLUMUL I-iŭ (până la 1700):

Drumuri, mărfuri, negustori și orașe.

Lucrare scrisă din inițiativa și cu sprijinul d-luĭ DIMITRIE HAGI-THEODORAKY.

Prețul: leĭ 3.50.

A apărut

Desvoltarea ideiĭ unităților politice a Romînilor

(Lecțiĭ făcute la Universitatea din Bucureștĭ)

de N. IORGA. Prețul: Leĭ 1.25.

www.dacoromanica.ro

Tipografia „Neamul Românesc“, Vălenii-de-Munte.

www.dacoromanica.ro